

ORIËNTATIE IN DE BIJBELSE OUDHEIDKUNDE

EINDREDACTIE: DR. I.A. KOLE

Boekencentrum

Inhoud

TER INLEIDING	13
1. Opzet, inhoud en doel van dit boek	13
2. Wat is bijbelse aardrijks- en oudheidkunde?	14
2.a Bijbelse aardrijkskunde	14
2.b Bijbelse archeologie of oudheidkunde	15
Deel I: Het land van de Bijbel in geografisch en historisch perspectief	17
1. LIGGING IN HET MIDDEN-OOSTEN	19
1.1 Egypte	19
1.2 Mesopotamië	20
1.3 Perzië	23
2. VERDELING VAN HET LAND; KLIMAAT, FLORA EN FAUNA	25
2.1 De eerste baan	25
2.2 De tweede baan	28
2.3 De derde baan	31
2.4 De vierde baan	33
2.5 Klimaat, flora en fauna	34
3. ENKELE LANDSTREKEN DIE VEEL IN DE BIJBEL VOORKOMEN	37
3.1 Galilea en het Meer van Gennésareth	37
3.1.a Geografisch	37
3.1.b Historisch-topografisch	39
3.2 De Jordaanvallei, Jericho en de Dode Zee	43
3.2.a Geografisch	43
3.2.b Historisch-topografisch	46
3.3 Rondom Jeruzalem	47
3.3.a Geografisch	48
3.3.b Historisch-topografisch	48
3.4 Jeruzalem	53
3.4.a Historische ontwikkelingen	53
3.4.b Overzichtskaart (Jeruzalem in het Oude Testament)	54
3.4.c Overzichtskaart (Jeruzalem in het Nieuwe Testament)	54
3.5 De woestijn van Juda, de Negev en de Sinaï-woestijn	57
3.5.a Geografisch	57
3.5.b Historisch-topografisch	59

4.	DE POSITIE VAN ISRAËL TEMIDDEN VAN DE VOLKEN IN DE TIJD VAN HET OUDE TESTAMENT	63
4.1	Israël in het midden	63
4.2	Tegenover de goden	65
4.3	Weest heilig	67
4.4	De wereldmachten rond Israël	69
4.4.a	Egypte	69
4.4.b	Assyrië	70
4.4.c	Babylonië	71
4.4.d	Perzië	72
4.4.e	Alexander de Grote	72
4.5	De positie van Israël in profetisch perspectief	73
5.	DE POSITIE VAN ISRAËL TEMIDDEN VAN DE VOLKEN IN DE TIJD VAN HET NIEUWE TESTAMENT	74
5.1	De hellenisering van het Joodse land	74
5.2	De Makkabeeën en Hasmoneeën	77
5.3	De komst van de Romeinen	78
5.4	De Herodessen	79
5.4.a	Herodes de Grote en zijn familie	80
5.4.b	Activiteiten van Herodes de Grote	81
5.4.c	Opvolgers van Herodes de Grote	82
5.5	Provinciale bestuurders van het Romeinse Rijk	83
5.5.a	Pontius Pilatus	85
5.5.b	Antonius Felix	85
5.5.c	Porcius Festus	86
5.6	De Joodse verzetsbeweging	86
5.6.a	Flavius Josefus	89
5.7	Romeinse keizers in de tijd van het Nieuwe Testament	90

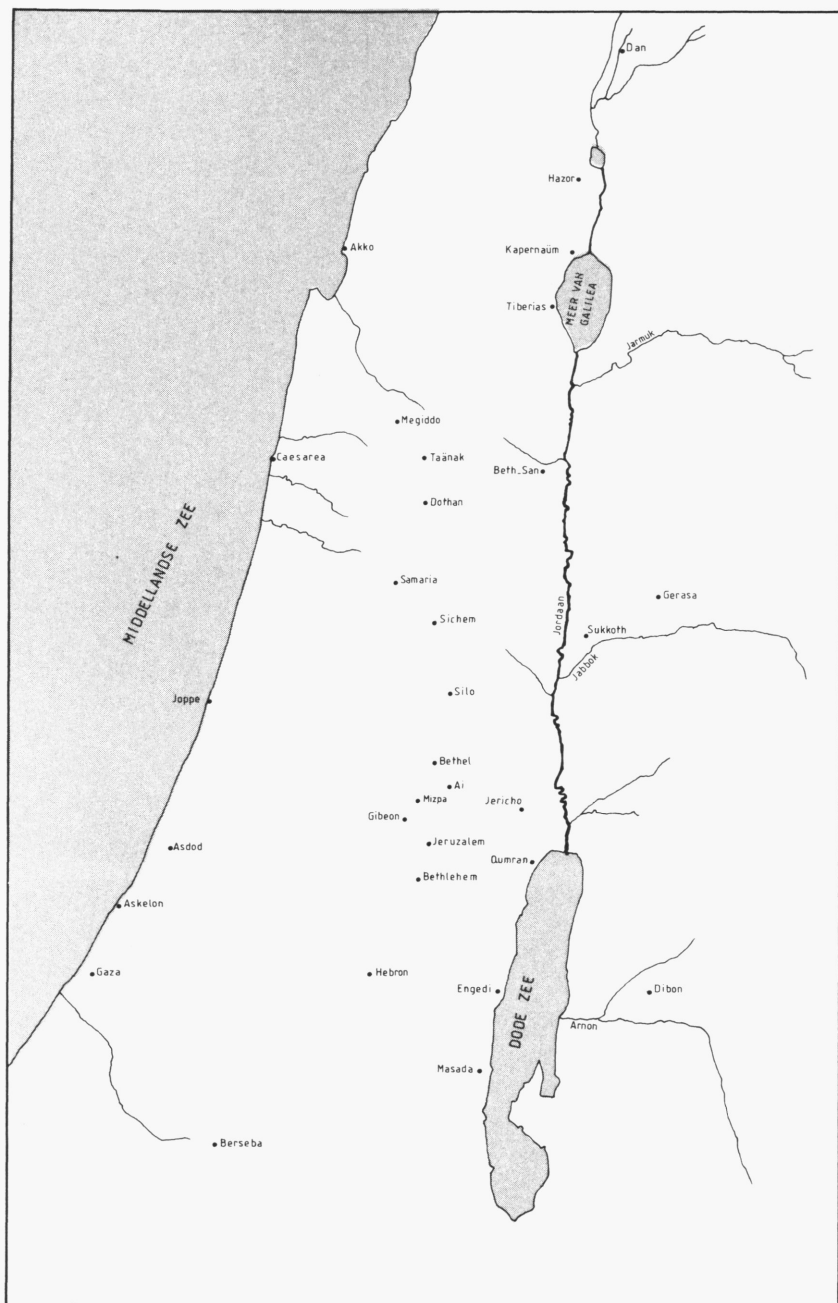
Deel II: Het maatschappelijke en politieke leven in het land van de Bijbel 93

6.	HET DAGELIJKSE LEVEN	95
6.1	Kleding en voedsel	95
6.1.a	Kleding	95
6.1.b	Voedsel	96
6.2	Behuizing en veel gebruikte voorwerpen	97
6.3	Huwelijksleven, gezinsleven en familielevens	99
6.4	Geld, maten en gewichten	102
6.5	Muziek en muziekinstrumenten	104
6.6	Sterven en begraven worden	106
6.7	Vervoermiddelen en wegen	108

7.	HET BEROEPSLEVEN	113
7.1	Veeteelt, landbouw en visserij	113
7.1.a	De schapen- en de geitenhoeder	113
7.1.b	De landbouwer	115
7.1.c	De wijngaardenier	116
7.1.d	De fruitteler	118
7.1.e	De visser	119
7.2	Het kleinbedrijf, de arbeidende stand en de handel	121
7.2.a	Het kleinbedrijf	121
7.2.b	De dagloner	124
7.2.c	Het handelsvolk	125
8.	HET MILITAIRE LEVEN	127
8.1	Leger en soldatenstand in Oude en Nieuwe Testament	127
8.2	De bewapening	128
8.3	De oorlogvoering	130
9.	DE RECHTSPRAAK	133
9.1	De wetgeving buiten Israël	133
9.2	De wetgeving in Israël	134
9.3	Rechters en rechtszittingen	135
9.4	Straffen en vrijsteden	136
Deel III: Het godsdienstig leven in het land van de Bijbel		139
10.	HEILIGE PLAATSEN	141
10.1	Heilige plaatsen vóór de tijd van de Salomonische tempel	141
10.1.a	Geen natuurreligie	141
10.1.b	Heilige plaatsen in de tijd van de aartsvaders	142
10.1.c	Een tent-heiligdom	142
10.1.d	Latere heilige plaatsen	145
10.2	De Salomonische tempel	147
10.2.a	De tempel zelf	147
10.2.b	De ligging	147
10.2.c	De inrichting	147
10.3	De tweede tempel (na de ballingschap)	149
10.3.a	De herbouw	149
10.3.b	Het motief van Gods aanwezigheid	150
10.3.c	Het motief van Gods verkiezing	150
10.3.d	Het motief van dreigende verstarring	150
10.4	De tempel van Herodes	151
10.4.a	Restauratiewerk	151
10.4.b	Jezus en de apostelen in de tempel	154

11.	HEILIGE PERSONEN	156
11.1	De priesters	156
	11.1.a Plaats, naam en invloed	156
	11.1.b De priesterzaak	157
11.2	De Levieten	157
11.3	De profeten	158
12.	HEILIGE HANDELINGEN	162
12.1	De indeling van de offers	162
	12.1.a Bloedige offers	162
	12.1.b Onbloedige offers	165
12.2	De bedoeling van de offers	166
12.3	De besnijdenis	167
13.	HEILIGE DAGEN EN TIJDEN	169
13.1	De kalender	169
13.2	De feesten	170
	13.2.a Het Paasfeest	172
	13.2.b Het Pinkster- of Wekenfeest	173
	13.2.c Het Loofhuttenfeest	174
	13.2.d Enkele kleine (latere) feesten	175
14.	RELIGIEUZE STROMINGEN IN HET JODENDOM IN DE TIJD VAN HET NIEUWE TESTAMENT	177
14.1	De Schriftgeleerden, Farizeeën en Sadduceeën	177
	14.1.a Schriftgeleerden	177
	14.1.b Farizeeën	179
	14.1.c Sadduceeën	181
14.2	Het sanhedrin	183
	14.2.a Ontstaan	183
	14.2.b Samenstelling	184
	14.2.c Bevoegdheden	185
14.3	De Samaritanen	186
14.4	De Essenen en de gemeenschap van Qumran	188
	14.4.a Ontstaan	188
	14.4.b Opvallende kenmerken	190
	14.4.c Verschillen met de Doper en Jezus	191
15.	HET WOORD VAN GOD, EEN WOORD VOOR DE WERELD	193
15.1	De synagoge	193
	15.1.a Herkomst	193
	15.1.b Betekenis	194
	15.1.c Bouw en inrichting	196

15.1.d	Orde van dienst	196
15.1.e	Synagoge en kerk	197
15.2	Bijbels Hebreeuws en Grieks	199
15.3	De diaspora	203
15.3.a	Oorzaken	203
15.3.b	Een apart volk	205
15.3.c	Het licht der volken	206
TEKSTREGISTER OUDE TESTAMENT		209
TEKSTREGISTER NIEUWE TESTAMENT		215
ZAKENREGISTER		218
REGISTER VAN AARDRIJKSKUNDIGE NAMEN		222

Israël

Ter inleiding

1. Opzet, inhoud en doel van dit boek – 2. Wat is bijbelse aardrijks- en oudheidkunde?

1. OPZET, INHOUD EN DOEL VAN DIT BOEK

Wie ooit in het land van de Bijbel was, zal bij verschillende plaatsen een meer dan gewone ontroering hebben ervaren. Geschiedenis die zich daar afspeelde, werd tastbaar en ging voor hem of haar leven. Het leek alsof de eeuwen die ons van het in bijbelse tijden gebeurde scheidten, wegvielen.

Om de boodschap van de Bijbel te verstaan hebben we als hulpmiddelen nodig nadere informatie over bijvoorbeeld de ligging van het land, het leven van de Israëlieten in verschillend opzicht, kennis van omstandigheden, gebruiken, gewoonten, ook zoals deze door wetenschappelijk onderzoek en opgravingen werden verkregen.

Voor velen is de Bijbel een oud boek, een literair document uit de Oudheid, dat ons allerlei gegevens verstrekt over het denken en leven van het volk Israël en van het latere Jodendom.

Voor anderen – en tot hen rekenen zich de schrijvers – is de Bijbel het Woord van God. Dat Woord is, naar wij belijden, voor alle mensen van eeuwige waarde en blijvende actualiteit, omdat het de levende God behaagd heeft Zich daardoor tot mensen te richten, die Hij voor Zich en Zijn dienst wil winnen.

Dat uitgangspunt doet niets af van het feit dat de Bijbel onder Gods bijzondere zorg is ontstaan in een bepaalde tijd en ook binnen concrete verbanden van volken en stammen.

De opzet van dit boek is dan ook de aandacht te vragen voor de maatschappelijke, politieke, culturele en religieuze context van de Heilige Schrift.

In een drietal delen wordt nader op deze aspecten ingegaan.

De kaarten en afbeeldingen zijn niet gekozen om de pagina's tekst te onderbreken en illustraties te geven ter verfraaiing, maar ter ondersteuning van en ter toelichting bij het in de tekst gebodene.

Zo wil dit boek hulp bieden bij de bestudering van het Woord van God. De schrijvers hopen dat dit onder Gods zegen ook de lezers en gebruikers toerust en aanzet om bezig te zijn en te blijven met de Bijbel.

2. WAT IS BIJBELSE AARDRIJKS- EN OUDHEIDKUNDE?

2.a Bijbelse aardrijkskunde

Bij het vak *aardrijkskunde* behoort, om te beginnen, kennis van de kaart van het land van de Bijbel. Helaas, elke oude Hebreeuwse landkaart ontbreekt. We moeten het doen met op zijn vroegst een geografisch overzicht uit de tweede eeuw n. Chr. en een plaatsnamenlijst van de kerkvader *Eusebius van Caesarea* uit de vierde eeuw n. Chr. Mede door de bedevaarten en *kruistochten* groeide natuurlijk de belangstelling voor het Heilige Land en de *cartografie* ervan. Maar eerst door de veldtocht van keizer *Napoleon* in het Nabije Oosten in 1798, toen er inmiddels ook modernere meetapparatuur en onderzoekingsinstrumenten waren gekomen, kon een realistischer landkaart worden gemaakt.

In de negentiende eeuw kwam de *Bijbelwetenschap* tot grote bloei, terwijl de bijbelse oudheidkunde ook tot ontwikkeling kwam. Vandaar dat in 1865 door het *Palestine Exploration Fund*, gevestigd te Londen, opdracht werd verstrekt een volledig uitgewerkte kaart van Palestina te maken. Na een werk van zes jaar slaagde men erin 26 landkaarten uit te brengen van voortreffelijke kwaliteit.

'Tell van Jericho'

Nu is het merkwaardig dat in de ene atlas de bijbelse plaatsen anders gelokaliseerd zijn dan in de andere atlas. De oorzaak hiervan is dat veel oude bijbelse steden en dorpen niet meer terug te vinden zijn, of onherkenbaar in puinhopen veranderd zijn. De oudste bevolking ging voor de watervoorziening het liefst dicht bij een bron wonen en voor de verbindingen zo dicht mogelijk bij oude handelswegen. Na ontvolking en verwoesting bouwde men boven op de oude resten weer nieuwe nederzettingen. Op den duur verrees zodoende een 'tell', een kunstmatige heuvel. Oorspronkelijke plaatsnamen werden veranderd, verbasterd of door de laatste bevolking, dat is soms de huidige, opnieuw van een naam voorzien. Voor de bijbelse aardrijkskunde is het een hele opgave enerzijds om aanwezige namen van bijbelse plaatsen te verbinden met hun ligging destijds in het Heilige Land, anderzijds om op de tegenwoordig gedetailleerde landkaarten van Palestina de aangegeven ruïneheuvels met vaak Arabische namen terug te leiden tot de oude plaatsen. Welke bijbelse naam behoort bij welke 'tell'? Omdat het Heilige Land met zulke 'tells' bezaaid is, is deze opgave wel erg moeilijk. Maar ze is ook uiterst zinvol. Het gaat niet alleen om de kennis van de ligging van oude plaatsen maar ook om de identificatie. Een gedegen kennis van de Heilige Schrift is onontbeerlijk, want de aanwijzingen daarvan kunnen grote diensten bewijzen. Geeft de Bijbel zelf geen nauwkeurige aanknopingspunten voor diepgaand onderzoek, dan kan buiten-bijbelse literatuur soms uitkomst brengen. De grote koningen en/of veldheren van omliggende volken die binnenvielen en veroveringen maakten, lieten de veroverde plaatsen soms opschrijven in allerlei annalen. Dan is kennis van de talen van deze volken van belang. De Joodse geschiedschrijver *Flavius Josefus* heeft in zijn werken ook een schat van informatie nagelaten, die bestudeerd moet worden. Ook *vroeg-christelijke schrijvers*, die bijzondere belangstelling hadden voor het land van de Bijbel, komen voor nader onderzoek in aanmerking.

Heeft men eenmaal een plaats gelokaliseerd en liggen er verschillende 'tells' dicht bij elkaar, dan dient oudheidkundig (bodem)onderzoek ter plekke zo mogelijk uitsluitel te geven.

Bijbelse aardrijkskunde is een moeilijk, boeiend en zinvol vak, waarvan de beoefening ook zoveel anderen, niet het minst de christelijke gemeente, helpt aan noodzakelijke kennis en achtergrondinformatie om de boodschap van de Heilige Schrift beter te kunnen verstaan.

2.b Bijbelse archeologie of oudheidkunde

In het Heilige Land werd voor het eerst ongeveer 150 jaar geleden van de *archeologie* gebruik gemaakt. Rijzen in Egypte en Griekenland nog steeds monumentale werken, die duizenden jaren oud zijn, op voor het oog, in Palestina moet men voor stoffelijke resten uit oude tijden graven in de grond. De 'tells', die zo kenmerkend zijn voor het landschap, bevatten schatten aan gegevens. In 1838 begonnen Amerikaanse oudheidkundigen, zoals *Edward Robinson* en *Eli Smith*,

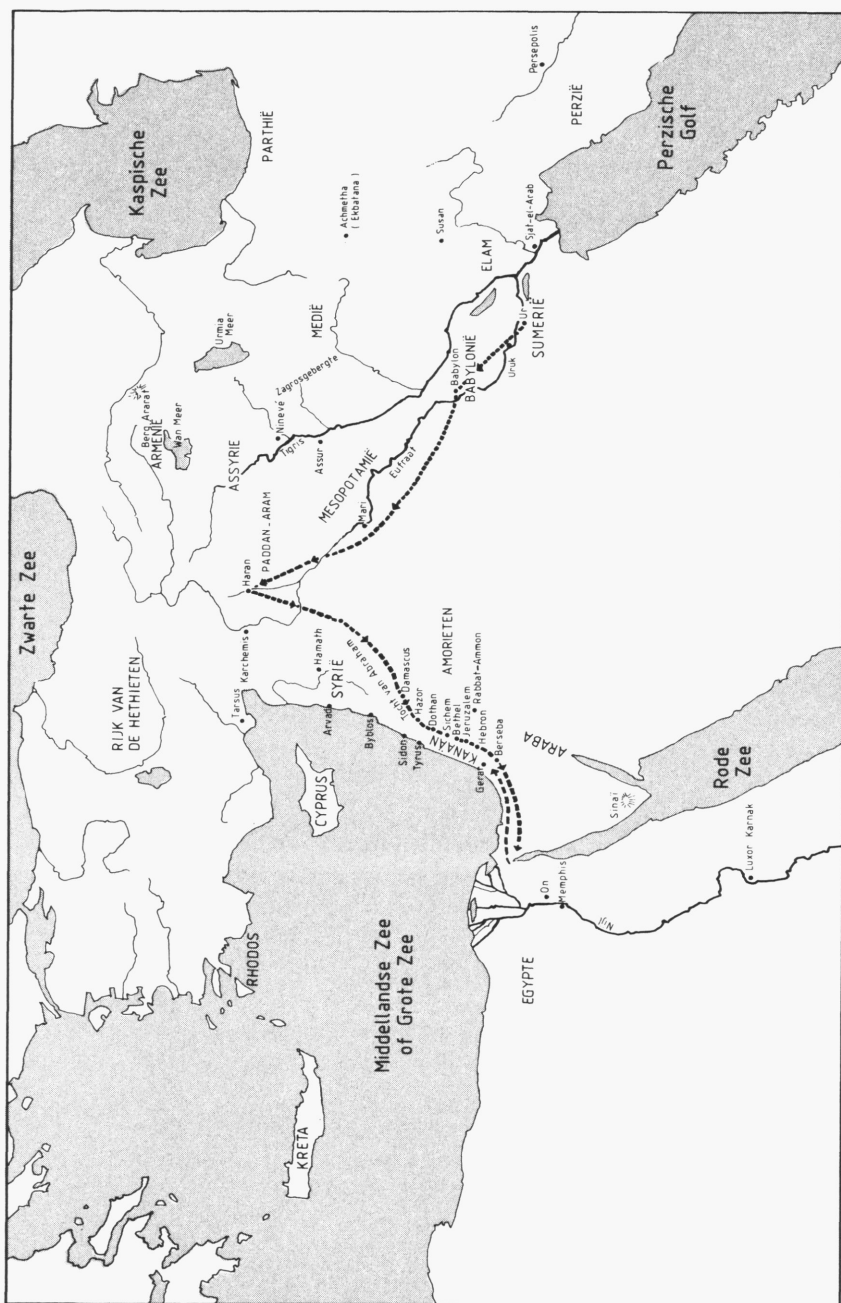
sporen van historische plaatsen te identificeren. En de *Egyptoloog W.M. Flinders Petrie* leverde in de buurt van Gaza omstreeks 1890 het bewijs dat 'tells' opgehoogde, gelaagde resten waren van oude steden, telkens weer op ruïnes van hun voorgangers gebouwd. Van deze geleerde zijn ook twee sleutelbegrippen afkomstig en wel dat van de *stratigrafie*, de wetenschap van de beschrijving van de verschillende lagen van de ruïnes, en dat van de *aardewerktopologie*, de techniek om de gevonden lagen te dateren aan de hand van gevonden aardewerk en potscherven. Voor de archeoloog of oudheidkundige is eigenlijk alles een document. Hij moet goed op de hoogte zijn van produkten uit het verleden, weten welke kenmerken ze hebben en (dus) weten uit welke tijd deze stammen.

Grote moderne archeologen als *Kathleen Kenyon* en de Israëli *Yigael Yadin* bouwen nog steeds op het werk van Petrie voort. Omdat studenten-vrijwilligers het uitgraven overnamen van ongeschoolde arbeiders uit de streek, gaat men methodisch voorzichtiger en professioneler te werk. De ook bekende *W.F. Albright* poogde gevonden aardewerk en potscherven nauwkeuriger te omschrijven en te dateren. Wordt er veel 'vreemd' aardewerk gevonden, dan is dat een aanwijzing dat er destijds een druk handelsverkeer bestaan moet hebben.

De oudheidkunde bestrijkt veel terreinen van de bijbelse geschiedenis en bevestigt heel wat zaken die soms vermoed werden. De Filistijnse geschiedenis en cultuur konden aardig in beeld gebracht worden. De ballingschap en de ermee gepaard gaande verwoesting en ontvolking zijn op deze manier nog eens duidelijk geworden. De rijkdom en macht van Israël onder Salomo zijn in de Bijbel niet overdreven. Mogelijk was deze nog groter dan ooit op grond van de Schriftgegevens aangenomen en voor mogelijk gehouden werd.

DEEL 1

Het land van de Bijbel in geografisch
en historisch perspectief

Het oude Midden-Oosten

1. Ligging in het Midden-Oosten

1.1 Egypte – 1.2 Mesopotamië – 1.3 Perzië

Het land van de Bijbel heet nu Israël. De naam Palestina, afgeleid van de benaming Filistijnen, is door de Romeinen gegeven aan het Joodse grondgebied, nadat de Joden daaruit na de opstand in 135 n. Chr. verdreven waren. Het gebied van Palestina is in 1948 verdeeld tussen de nieuwe staat Israël en Jordanië. Het land van de Bijbel is altijd een spanningsveld geweest. Vroeger was het eigenlijk de brug tussen twee oude centra van cultuur en beschaving: Mesopotamië en Egypte, de uiteinden van een gebied dat in de Oudheid reeds de bijnaam *de vruchtbare halve maan* kreeg. In en nabij dit gebied vinden we de wereldmachten die in de Schrift worden genoemd en in het oudtestamentische tijdvak, vóór de komst van de Grieken en Romeinen, een rol van belang hebben gespeeld: de Egyptenaren, Assyriërs, Babyloniërs, Meden en Perzen.

Hierna zullen geografische bijzonderheden beschreven worden. Voor de historische ontwikkeling verwijzen we naar hoofdstuk 4.4.

1.1 EGYPTE

We beginnen met Egypte, dat ten zuiden van Israël ligt. Door dit land stroomt de Nijl. Deze rivier is 6650 km lang en verdeelt het land in vier gebieden: de delta in het noorden, het rivierdal van Caïro tot Aswan, de westelijke en de oostelijke woestijn. De bodem bestaat voor 30% uit graniet en zandsteen. De rotsen komen in het noorden en langs de Rode Zee overal uit het zand te voorschijn. De Nijldelta is erg vruchtbaar. Vruchtbare grond voert de Nijl aan vanuit Ethiopië en Soedan. Bovendien wordt de vruchtbaarheid verhoogd door de jaarlijkse bevoeiing, waardoor slib achterblijft. De oorsprong van de Nijl is het Victoriameer. De jaarlijkse inundatie wordt eigenlijk nog meer veroorzaakt door een zijrivier van de Nijl, de Atbara. De jaarlijkse bevoeiing begint in de maand juli en eindigt in november.

De Nijldelta is een vlak gebied, 150 km lang en 300 km breed.

Het Nijldal, vroeger *opper- of boven-Egypte* genoemd, is 1.000 km lang. De grootste breedte is slechts 15 km, behalve het deel zuidelijk van Caïro, waar het tot 80 km breedte reikt.

De *westelijke of Libische woestijn* beslaat wel driekwart van het huidige Egypte en wordt gevormd door een plateau van kalksteen en zandsteen. Het is een tamelijk vlak gebied; de hoogste toppen zijn 1.000 m hoog.

De *oostelijke of Arabische woestijn* beslaat een vijfde deel van het land. Dit gebied is een echt bergland. Bij de Rode Zee reikt een top tot 2.187 m. *Wadi's*, droge rivierbeddingen, doorsnijden dit gebied in menigte.

Egypte heeft een *woestijnklimaat*: droge, hete zomers en koele winters. In het noorden, langs de kust, valt wel regen. Aan het eind van het Nijldal, bij Aswan, regent het nauwelijks. En de temperatuurverschillen zijn daar veel extremer dan aan de kust. In de zomer loopt de temperatuur overdag op tot 42°C en daalt ze 's nachts tot 25°C, terwijl in de winter de thermometer overdag stijgt tot 23°C en 's nachts daalt tot 9°C. Voor de woestijngebieden zijn de verschillen nog groter. De zon schijnt er altijd; alleen de temperatuur verschilt in de twee genoemde jaargetijden. Van april tot juni kan het erg heet zijn door een warme zuidenwind.

Langs de Nijl vindt men vooral de *papyrusplant*, die 2 tot 5 m hoog is. Ook andere waterplanten groeien er, onder andere de *lotusbloem*. Bomen komen weinig voor, alleen *dadelpalmen* en *cypressen*.

In de tijd van de Bijbel huisden in het woestijn- en steppegebied *luipaarden*, *hyena's*, *gazellen* en *steenbokken*. In de Nijl leefden *krokodillen* en *nijlpaarden*.

Op het land, dat steeds bevoeid moest worden, werden graan en groenten verbouwd. De Nijl leverde overvloedig vis, en het vee leverde vlees. Bouwmaterialen waren er in overvloed; er verrezen dan ook monumentale gebouwen.

Toch was invoer vanouds nodig, zoals van timmerhout, edelsteen en reukwerk.

1.2 MESOPOTAMIË

Van Egypte gaan we nu naar het noordoosten. Daar lag Mesopotamië. De naam Mesopotamië betekent 'tussen de rivieren'. Aanvankelijk duidde deze naam de streek aan tussen de twee grote rivieren, de *Eufraat* en de *Tigris*. Maar tegenwoordig wordt ook het zuidelijk gelegen gebied tot aan de Perzische Golf met die naam aangeduid. De beide genoemde rivieren omgeven het land dat oostelijk en noordelijk door bergen wordt begrensd, respectievelijk het *Zagrosgebergte* en het *Kurdistaanse bergland*. Westelijk en zuidwestelijk liggen de *Syrische* en *Arabische woestijn*, zuidoostelijk vinden we de *Perzische Golf*.

Wanneer we de rivieren afzonderlijk volgen, zien we dat de *Eufraat* ontspringt aan twee bergstromen in het hooggebergte van Klein-Azië. Daar ligt de *Ararat*, 5.165 m hoog! Komt de Eufraat uit het bergland te voorschijn, dan wordt het een rustiger stroom, 400 m breed. Op de grens van Syrië en Turkije is de rivier nog maar 150 km van de Middellandse Zee verwijderd. In het noordoosten van het hedendaagse Syrië is de Eufraat wel 700 m breed. Het bergland dwingt de stroom daarna in zuidoostelijke richting verder te stromen.

Volgen we de *Tigris*, dan zien we dat deze ontspringt in hetzelfde bergland als de Eufraat. Maar een bergrug van meer dan 2.000 m hoog belet de samenvloeiing ervan. De rivier Tigris is weleens als het afwateringskanaal van het *Armeense bergland* gezien. De Tigris stroomt zonder omwegen direct naar lager gelegen delen; bij *Mosul* in Noord-Irak, in de buurt van het oude Ninevé, ligt ze al op een niveau van 250 m boven de zeespiegel. Om dit niveau te bereiken heeft de Tigris 'slechts' 650 km nodig. De Eufraat bereikt dit niveau pas na 1.400 km.

De Tigris is altijd een snellere en een woestere stroom geweest; talrijke zijrivieren voeren water aan. De afstand tussen Eufraat en Tigris is bij de stad *Bagdad* nog maar 30 km.

Boeiend is het na te gaan welke soorten landschappen zich vertonen rond deze beide grote stromen. Wat betreft het *landschap rond de bovenstromen*: de Eufraat moet zich in Syrië door een kalkplateau als het ware heenworstelen. Zuidwestelijk ligt de steenachtige, glooiende *Syrische woestijn*. Noordoostelijk, tot aan de Tigris, is het gebied veel vlakker. Een enkele bergrug zorgt voor afwisseling. Het zogeheten 'eiland' rond het oude rijk van Mitanni is erg vruchtbaar; de grondsoort is löss. Oostelijk van de noordelijke Tigris ligt het berggebied, vooral de *hoge Zagros*. Hoe oostelijker men gaat, des te hoger men komt.

Het *landschap in Zuid-Mesopotamië* toont een grote delta, 600 km lang en 200 km breed, vanaf *Bagdad* tot de Perzische Golf: een grote vlakte van leem en löss. De bodem zakt er voortdurend; de oudste woonlagen liggen nu al beneden het peil van het grondwater. Door deze geelachtige vlakte van klei stromen de rivieren met veel bochten. Winterregens en sneeuw zorgen voor een overvloed van water, waardoor de stromen ver buiten hun bedding kunnen treden. Soms zijn er blijvende meren ontstaan. In een meer bij het zuidelijk einde van de stroom verliest de Eufraat veel water voor ze samenvloeit met de Tigris en over een lengte van 110 km de 'Sjat-el-Arab' vormt. Ook de Tigris vloeit in het zuiden heel kalm; bergruggen beletten zijrivieren in het noorden de toevloeiing.

Wat betreft het *klimaat*: het weer wordt in Mesopotamië door dezelfde klimaatverschijnselen als in het land Israël bepaald. 's Zomers waait er altijd een landwind, door een constant lagedrukgebied boven de Perzische Golf. Deze wind uit het noordwesten heet de 'sja-maal'. Soms veroorzaakt deze een geweldige zandstorm. In de winter waait er nogal eens de 'sargi' met regen, zuidoostelijk van richting. Zijn er geen depressies, dan waait er de koude, droge noordoostelijke wind, afkomstig uit het Aziatische binnenland.

Dit weerbeeld heeft nogal verschillende gevolgen voor de temperatuur van het noorden en het zuiden, omdat de afstanden tussen deze twee gebieden immens groot zijn. Zuidelijk kunnen in de zomer temperaturen voorkomen van 35°C, tot pieken van wel 50°C. Door het vele water in de delta voelt het benauwend klam aan. De winters zijn zacht, gemiddeld 10°C. Noordelijk Mesopotamië is niet zo warm. 30°C is wel het hoogtepunt. De lucht is droger, wat ervoor zorgt dat het 's zomers minder drukkend warm is. De winter is kouder, de temperatuur komt dan onder het nulpunt.

In heel Mesopotamië is de winter, van november tot maart, de regentijd. Veel water valt er niet: dicht bij de bergen 200 mm, met een uitloop tot 400 mm. April/mei is de tijd dat de sneeuw gaat smelten. Veel water wordt dan van hoger streken toegevoerd, maar de verdamping ervan gaat snel. Daardoor ontstaat gevaar van verzilting. De noordelijke streek ondervindt dat ook: daar worden *zoutmoerassen* aangetroffen. In het zuiden kent men onderwaterloping van land; boomgroei langs de rivieren is daardoor geen uitzondering.

Wat de *fauna* betreft: dieren zijn er ook in deze streek. De wilde dieren zijn sterk in aantal verminderd: de *gazelle*, de *jakhals* en de *wilde kat* worden nog aangetroffen, het groot wild niet meer. *Slangen* komen veel voor; van de *vissen* is de *Tigriszalm* bekend, die wel twee meter lang kan worden.

Menselijk leven is moeizaam ontstaan. Eerst in dorpjes in het noorden, waar landbouwgronden waren. In het zuiden was nauwe samenwerking nodig om er nog iets van te kunnen maken. Beheersing van het water, *irrigatiesystemen* en regelmatige verzorging van gewassen, maakten evenwel vestiging mogelijk.

Er konden dan ook *stadjes* ontstaan. De gebouwen werden gemaakt van klei en riet. Een meevaller was dat de grondsoort bitumen aanwezig was, dat gebruikt werd als een soort cement tussen de van klei gebakken stenen. Via de vaarroutes en wegen was er een sterke *expansiedrift* naar het noordwesten.

Het water was ook vaak bondgenoot: de steden lagen open en onbeschermd door bergruggen, maar met water kon men een verdedigingslinie inrichten. Overstromingen boezemden echter ook vrees

in, waardoor men soms liever nederzettingen op enige afstand van het water bouwde. Men heeft weleens beweerd dat deze factoren een verklaring kunnen zijn voor het expansief militarisme van Babylo-nië en Assyrië. Merkwaardig is in ieder geval dat de voor Ninevé en Babel rampspoedige Perzische overheersing juist vanuit het Zagros-gebergte is gekomen.

1.3 PERZIË

Als we iets zeggen over landen en rijken rondom het land van de Bijbel, kunnen we ook niet om Perzië (Iran) heen. Perzië kent een enorm plateau, dat van alle kanten door bergruggen omgeven is. De westgrens met Mesopotamië, die via het eerder genoemde *Zagros-gebergte* loopt, is 1.000 km lang; de breedte bedraagt 200 à 300 km: een prachtige natuurlijke scheiding. In het noorden ligt het *Alburz-gebergte*, waarvan de hoogste top 5.604 m hoog is! In het oosten liggen bergruggen die de *Indusvallei* afschermen. In het zuiden zijn de bergruggen uitlopers van het Zagrosgebergte. In het noorden en het zuiden liggen twee grote woestijngebieden. Er valt daar weinig neerslag; de bergen houden de regen tegen.

Wat het *klimaat* betreft: het weer in Perzië zou hetzelfde moeten zijn als in Mesopotamië, daar dezelfde druksystemen bepalend zijn; maar de bergen veranderen de situatie drastisch. De zomer is heet en droog, maar hoog in de bergen is het veel kouder. Het zuiden krijgt weinig regen, 30 mm gemiddeld; het noorden veel meer, 1.000 mm. In de bergen valt sneeuw en hagel.

Flora en *fauna* zijn in dit land zeer verschillend; elke streek heeft zijn eigen plantengroei en dierenleven. In het Zagrosgebergte bijvoorbeeld vindt men *leeuwen* en *beren*; overal in Perzië komt de *tweebultige kameel* voor.

In de tijd van het Oude Testament werd in plaats van over Perzië ook over *Elam*, *Medië* en het gebied van de *Parthers* gesproken. Elam ligt deels buiten het plateaugebied, tussen de 'Sjat-el-Arab' en de keten van het Zagrosgebergte. Medië ligt in het noordwesten tussen dit gebergte en de bergen van de Alburz. De Parthers vinden we gesitueerd ten zuidoosten van de Kaspische Zee en noordelijk van de grote woestijn. Tamelijk vlak is hier het land, dat vooral uit kalkplateau bestaat.

Elam kent een oude, hoogwaardige cultuur; veel contacten waren er met *Sumer* en *Akkad*, later met *Assur* en *Babel*. *Moerasgebieden* aan de zuidkant van de Tigris verhinderden samengroei met andere delen, maar gaven wel een natuurlijke verdediging. Als centrum mag *Susan* worden genoemd.

Medië rond de stad *Ekbatana* (tegenwoordig *Hamadan*; in Ezra 6:2 *Achmetha* genoemd), was ook een belangrijk woongebied. Klimaatfactoren begunstigden hier sterk de landbouw. Rond 600 v. Chr. waren de Meden een gevreesde politieke macht. In 612 v. Chr. hebben ze Ninevé veroverd. Ze moesten daarvoor dwars door het Zagrosgebergte trekken, over een afstand die in rechte lijn 520 km bedraagt.

De *Parthen* woonden 300 km oostelijk van het *huidige Teheran*. Door de bergen waren zij sterk op het westen georiënteerd; ze vochten met de Seleuciden, een machtige dynastie, die na de dood van Alexander de Grote en het uiteenvallen van diens rijk (in 323 v. Chr.) regeerde in Syrië, Perzië, Babylonië en een deel van Klein-Azië. Na 64 v. Chr. hadden de Parthen talrijke conflicten met de opdringende Romeinen.

Voor een goed verstaan van de Bijbel is kennis van de historische, geografische en maatschappelijke achtergronden van het Oude Israël, en later de eerste christelijke gemeenten, van groot belang.

Dit boek wil deze kennis aanreiken. De auteurs geven de belangrijkste oudheidkundige informatie, verlicht in instructieve kaarten en illustraties.

De inhoud bestaat uit drie delen.

Het eerste deel beschrijft het land van de Bijbel vanuit geografisch oogpunt en bevat veel informatie over bekende landen, streken en steden uit de Schrift, het klimaat, de flora en de fauna.

Deel twee gaat in op het maatschappelijke en politieke leven in de tijd van het Oude Israël. Het laatste deel behandelt het godsdienstige leven met veel informatie over de tabernakel- en tempeldienst, de heilige plaatsen en de feesten.

De delen zijn opgezet volgens een overzichtelijke structuur. Door het hele boek heen zijn talloze tekstverwijzingen opgenomen die allen weer terug te vinden zijn in een tekstregister. Daarnaast zijn nog twee andere registers opgenomen.

Oriëntatie in de bijbelse oudheidkunde is een waardevol hulpmiddel bij bestudering van de Bijbel en bij voorbereiding op bijbelstudie, catechese of bijbelles.

Aan dit boek werd medewerking verleend door ds. C. den Boer, dr. A. Noordegraaf en prof.dr. H.G.L. Peels. De eindredactie was in handen van drs. I.A. Kole.

